

УДК 355:159.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/academ-ped.psyh-2025-1.13>

Андрій КИРИЧЕНКО

доктор філософії (PhD),

старший викладач кафедри внутрішніх комунікацій,

Національний університет оборони України

kyrychenkoav@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1333-5980

Олег КАЧАЛОВ

слухач інституту стратегічних комунікацій,

Національний університет оборони України

oleg_tuman@ukr.net

ORCID: 0009-0000-5039-806X

АДАПТАЦІЯ ЯК ЦІЛЬ ТА УМОВА УСПІШНОГО ВИКОНАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЕМ БОЙОВОГО ЗАВДАННЯ У ВІЙНАХ НОВОГО ТИПУ

Анотація. Метою статті є висвітлення значущості адаптації військовослужбовців до бойових умов як важливого елемента психологічної готовності та стійкості до виконання бойових завдань у сучасних воєнних конфліктах, що характеризуються високою динамічністю та складністю. **Методологія.** У ході проведення наукового дослідження були використані такі теоретичні методи, як аналіз, синтез та узагальнення. **Наукова новизна** полягає в тому, що в сучасних воєнних конфліктах, які характеризуються швидкими змінами бойової обстановки і високим рівнем стресу, адаптація стає невід'ємним елементом забезпечення психологічної готовності, стійкості та боєздатності військових частин (підрозділів). Вона охоплює не лише психологічну готовність і фізичну витривалість, але і здатність до оперативного прийняття рішень в екстремальних ситуаціях, що безпосередньо впливає на ефективність виконання поставлених бойових завдань. **Висновки.** У статті проведено комплексний теоретичний аналіз сучасних наукових досліджень, які фокусуються на інноваційних підходах до вдосконалення процесу адаптації військовослужбовців у бойових умовах. Серед дослідників, як зарубіжних, так і вітчизняних, визначено різноманітні моделі адаптації, які враховують специфіку військової служби, умови бойових дій, а також психологічні та фізіологічні чинники, що впливають на здатність військових адаптуватися до нових викликів і загроз в умовах сучасних військ. Адаптація військовослужбовців розглядається як багатокомпонентний процес, що включає етапи професійної та психологічної підготовки за фахом, які сприяють формуванню знань, умінь, навичок, стійкості до стресових факторів сучасного бою. Це не лише процес пристосування до умов служби, але й стратегічна ціль (мета), що підкреслює важливість адаптації для досягнення високої ефективності на полі бою. Адаптація дозволяє військовослужбовцям не тільки виживати в складних умовах (невизначеності, новизни, раптовості, дефіциту часу, збільшення темпу дій), але й досягати успіху у виконанні бойових завдань, що робить її критично важливою умовою сучасних військових операцій.

Ключові слова: адаптація, професійна діяльність, бойові дії, психологічна готовність, психологічна стійкість, професійна компетентність, професійні якості, фактори негативного впливу, військовослужбовці.

Andrii KYRYCHENKO

PhD,

Senior Lecturer at the Department of Internal Communications,

National Defense University of Ukraine

kyrychenkoav@ukr.net

ORCID: 0000-0002-1333-5980

Oleg KACHALOV

Student at the Institute of Strategic Communications

National Defense University of Ukraine

oleg_tuman@ukr.net

ORCID: 0009-0000-5039-806X

ADAPTATION AS AN OBJECTIVE AND CONDITION FOR THE SUCCESSFUL PERFORMANCE OF A COMBAT MISSION BY A SERVICEMAN

Abstract. *The goal of the article is to highlight the importance of adaptation of military personnel to combat conditions as an important element of psychological readiness and resilience to provide combat tasks in contemporary military conflicts characterized by high dynamics and complexity. **Methodology.** During the scientific research, such theoretical methods as: analysis, synthesis and generalization have been used. **The scientific novelty** is the fact that contemporary military conflicts are characterized by rapid changes in the combat situation, a high level of stress, thus the adaptation becomes an integral element of ensuring psychological readiness, stability and combat capability of military units. The adaptation includes not only psychological readiness and physical endurance, but also the ability to make quick decisions in extreme situations, which directly affects the effectiveness of the assigned combat tasks. **Conclusion.** The article has been provided a comprehensive theoretical analysis of contemporary scientific research that focuses on innovative approaches to improving the process of adaptation of military personnel in combat conditions. Various adaptation models have been identified among both foreign and domestic researchers, which take into account the specifics of military service, the conditions of combat operations, as well as psychological and physiological factors that affect the ability of the military personnel to adapt to new challenges and threats in the conditions of contemporary armies. The adaptation of military personnel has been considered as a multi-component process, which includes stages of professional and psychological training by profession, which contribute to the formation of knowledge, abilities, skills, and resistance to stress factors of contemporary combat. It is not only a process of adaptation to the conditions of service, but also a strategic goal emphasizing the importance of adaptation to achieve high effectiveness on the battlefield. The adaptation allows military servicemen not only to survive in difficult conditions (uncertainty, novelty, suddenness, lack of time, increasing pace of actions), but also to succeed in the performance of combat tasks, which makes it a critically important condition of contemporary military operations.*

Key words: adaptation, professional activity, combat operations, psychological readiness, psychological stability, professional competence, professional qualities, factors of negative influence, serviceman.

Постановка проблеми. У сучасних умовах геополітичної нестабільності та еволюції воєнних загроз військовослужбовці стають фундаментальним елементом національної безпеки. Виконання бойових завдань вимагає від воїнів не лише високих професійних навичок, але і здатності до ефективної адаптації. Адаптація, визнана як ключовий елемент у військовій діяльності, стає не лише ціллю, але й необхідною умовою успішного виконання військовослужбовцями бойових завдань. Вона є не лише реакцією на зміни, але й активним процесом розвитку, що дозволяє воїнам ефективно функціонувати в умовах несприятливого середовища та виконати поставлені завдання. Бойовий досвід переконливо свідчить, що здатність адаптуватися до екстремальних обставин (невизначеності, новизни, раптовості, дефіциту часу, підвищеного темпу дій) є важливою рисою сучасного військового професіонала та важливим чинником успішного виконання бойових завдань у війнах нового типу.

Аналіз джерел та останніх досліджень засвідчує, що проблемі адаптації в сучасній науці приділяли увагу як українські, так і зарубіжні вчені, а саме: Н. Агаєв, В. Алещенко, О. Блінов, Ч. Дарвін, Л. Кішук, О. Кокун, М. Корольчук, Ж-Б. Ламарк, М. Малахов, В. Невмержицький, В. Осьодло, Ж. Піаже, М. Раттер, К. Роджерс,

С. Рубенштейн, О. Сафін, Г. Сельє, В. Стасюк, Я. Стреляу, С. Федак, О. Хміляр, О. Числінська, О. Шелестова, В. Ягупов та інші.

Метою статі є актуалізація проблеми адаптації військовослужбовців до діяльності в бойових умовах, яка є важливою складовою частиною загальної готовності особового складу до виконання бойових завдань у складних умовах сучасних воєнних конфліктів.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох років адаптація особистості є й залишається предметом наукового дослідження, вона є багатоаспектною і тому має широке поле вивчення в різних наукових напрямках, як-от філософія, психологія, медицина, біологія та педагогіка. Актуального значення адаптація набуває і у військовій психології в межах специфічних умов воєнної діяльності, направленої на відсіч збройної агресії російської федерації, яка розпочалася 24 лютого 2022 року з широкомасштабного вторгнення по всій території України.

Війна – це вкрай жорстке випробування для кожного військовослужбовця, яка не враховує омріяних бажань, а висуває свої сурові вимоги, переміщуючи людину на сходинку особистих можливостей, професіоналізму, готовності до дій в умовах невизначеності, раптовості, страху та вміння швидко адаптуватися до ситуаційних змін на полі бою.

Переходячи до подальшого розгляду стану проблематики адаптації, можна зазначити, що поняття «адаптація» першочергово застосовувалося до біологічних систем, як до окремого організму, так і до їх популяції. У біологічному значенні та загалом адаптацію розуміють як пристосування організму до умов існування в зовнішньому середовищі, яке поступово змінюється.

У межах еволюційної теорії одне з перших тлумачень адаптації у своїх працях розкриває видатний англійський учений Чарльз Дарвін. Учений зазначив, що адаптація (пристосування) живих організмів до умов довкілля є фактично причиною еволюції та загалом засобом для виживання в природному середовищі [3; 9; 22]. Крім того, французький зоолог Жан Батист Ламарк цілісну теорію еволюції живого світу розглядає як адаптивний процес, що є докорінним загальною властивістю живих істот із подальшою передачею інформації змін своїм нащадкам через покоління [9].

Водночас в енциклопедичній літературі адаптацію визначено як:

- поступові зміни, пристосування фізичних процесів, що відбуваються в органах чуття людини у визначений момент часу (адаптування очей до яркого світла або вуха до гучного звуку тощо) [13];
- пристосування індивідуальних психічних особливостей;
- поведінку особистості в соціальних умовах, де вона перебуває [13];
- процес пристосування організму, людини до життєвих умов, до певної діяльності за допомогою психічних, фізіологічних і соціальних реакцій, спрямованих на створення передумов нормального функціонування в незвичних умовах [12];

– складний багатофакторний процес взаємозв'язку між постійним розвитком людини, її особистими можливостями і висунутими до неї вимогами середовища із завершальним результатом цього процесу (розвиток фізичної спроможності, знань, умінь, навичок, мислення, уваги, пам'яті, трансформація цінностей, фізіологічних змін тощо) [13].

Розглядаючи когнітивну психологію в контексті операційної теорії інтелекту, швейцарський психолог Жан Піаже акцентує увагу на ключовому процесі інтелектуального

розвитку людини, спрямованого на ефективне розв'язання завдань у конкретних умовах, з використанням різних проявів зорової, психологічної та соціальної адаптації до реальності. Адаптацію учений розуміє як здатність індивіда знаходити вихід із ситуаційних складнощів в різних умовах діяльності, які певною мірою перебувають у взаємодії, доповнюючи один одного (асиміляції та акомодатії), та поступово сприяють когнітивному розвитку. Станом рівноваги між когнітивними структурами людини та оточенням є кінцевий результат цього процесу [13].

З погляду французького соціолога Жана-Габрієля Тарда процес пристосування (адаптація) людини пов'язаний з розвитком суспільства, де в центрі знаходиться індивід – творчі особи, а суспільство є продуктом їх взаємодії – наслідуванням, що відображається у винаходах і відкриттях [18].

Англійський учений Альфред Реджинальд Редкліф-Браун [24] зауважує, що поняття адаптації можна використовувати під час дослідження форм органічного та соціального життя. Крім того, англійський соціолог Ентоні Гіденс [4] звертає увагу на роль соціалізації (пристосування) до здійснення конкретної функції і відносить адаптацію до суспільного явища, а американський соціолог Талкотт Парсонс [25] соціальну адаптацію розглядає як одну з умов існування соціальної системи у вигляді спільноти із зовнішнім середовищем та енергетично-речовину взаємодію людини.

Вивчаючи питання адаптації у військовому середовищі, варто зауважити, що цей процес має свої особливості. З одного боку, адаптація включає психологічну стійкість, готовність до фізичних і моральних навантажень, а з іншого – необхідність пристосування до сурового військового життя, дисципліни та специфічних бойових умов. Це вимагає від різних категорій військовослужбовців не лише фізичної підготовки, але й високого рівня емоційної витримки, здатності до швидкого прийняття рішень у складних ситуаціях. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти, як людина реагує на виклики армійського життя, що є важливим аспектом у дослідженні феномену адаптації як цілі та умови успішного виконання військовим бойового завдання. Як ключовий фактор ефективного ведення бойових дій адаптація

військовослужбовців до специфічних умов діяльності в екстремальних умовах набуває особливої актуальності в сучасних реаліях, особливо під час відсічі та стримування збройної агресії з боку РФ.

Як зазначає в найвідомішому трактаті «Мистецтво війни» великий стратег Сунь-Цзи, «успіх у війні залежить не лише від сили, але й від розуміння обставин і здатності адаптуватися до них». Він підкреслює, що стратегічне мислення та гнучкість у прийнятті рішень є одним із ключових факторів, які визначають перемогу. Сунь-Цзи також звертає увагу на важливість знання самого себе і супротивника, вміння планувати та діяти відповідно до обставин. Автор трактату наголошує, що «війна – це шлях обману», і вміння маніпулювати інформацією може допомогти досягти цілей без прямого зіткнення. Ці принципи залишаються актуальними не лише у військовій сфері, а й у багатьох інших сферах життя, включаючи бізнес і управління [17].

Норман Коупленд у своїй книзі «Психологія і солдат» аналізує процес адаптації військовослужбовців до бойових умов. Він підкреслює, що адаптація є критично важливою для збереження психічного здоров'я солдатів, оскільки вона включає фізичний, емоційний та соціальний складники. Н. Коупленд також акцентує на необхідності підтримки з боку командирів та бойових побратимів, адже саме колективна взаємодія допомагає військовим легше впоратися зі стресом і психологічними викликами. Крім того, автор обговорює різні стратегії подолання стресу та важливість підготовки до бойових дій, що сприяє формуванню позитивного морально-психологічного стану особового складу [23].

Разом із тим у виданні «Шлях воїнів: етюди із західної військової психології», яка включає мемуари генерала морської піхоти США Джеймса Меттіса і матеріали колективних монографій американських учених – фахівців із військової психології, питання адаптації військовослужбовців до бойових умов розглядається як один із ключових аспектів військової психології. Перебуваючи в морській піхоті, кожен із нас, як зазначає Д. Меттіс, повинен мати професійну репутацію, яка згодом буде перепускною карткою та подорожувати по містах служби. І, незважаючи на те: «чи здоровий ти фізично, чи знаєш тактику, чи можеш викликати артилерійський вогонь на себе, чи

можеш швидко адаптуватися, як на тебе реагує твій взвод, ти маєш бути таким «крутим», як і твої підлеглі». Водночас адаптація може бути розумніше, чим ти. «Напевно, ворог адаптується до наших перших кроків. Ось чому в кожній битві я прагнув посіяти хаос у мисленні супротивника, вдаючись до обману і випереджаючи його в циклі прийняття рішень, завжди припускаючи, що він рано чи пізно однаково адаптується», – зазначає Джеймс Меттіс [21].

На думку В. Стасюка, адаптація військовослужбовців до бойових умов є складним і багатогранним процесом, який суттєво відрізняється від адаптації в інших сферах, зокрема у військовій діяльності, через високу складність специфічних умов. Цей процес включає кілька сфер, зокрема фізичну, психологічну, соціальну та емоційну. Так, фізична адаптація пов'язана з необхідністю пристосування до нових умов військової служби, що включають інтенсивні фізичні навантаження, нерегулярний робочий графік і відсутність звичних комфортних умов. Психологічна адаптація має особливе значення у військовому середовищі. Солдатам необхідно пристосовуватися до високого рівня стресу, а також до ситуацій, де існує реальна загроза життю. Психологічна адаптація відіграє особливу роль у бойових умовах, оскільки військовослужбовці змушені пристосовуватися до постійно високого рівня стресу та до ситуацій, де існує реальна загроза здоров'ю і життю загалом. У даному випадку необхідно володіти навичками контролю емоцій, стресостійкості та здатністю оперативно реагувати на виклики в екстремальних ситуаціях. Соціальна адаптація передбачає вміння встановлювати взаємини з колегами по зброї, керівництвом та підлеглими, особовим складом. Емоційна адаптація пов'язана з тим, що воїни часто стикаються зі складними емоційними переживаннями в різних обставинах. Постійне перебування в готовності до виникнення загроз та неочікуваних обставин може викликати сильний емоційний тиск. Окрім цього, слід зазначити, що адаптація до діяльності в бойових умовах є тривалим процесом, оскільки умови військової служби постійно змінюються, вимагаючи від кожного воїна гнучкості та витривалості [15; 16].

Адаптація до бойових умов відіграє важливу роль у формуванні психологічної готовності військовослужбовців та розумінні ними своєї

важливої місії як захисників Батьківщини. Це є однією з ключових умов забезпечення особистої безпеки кожного військовослужбовця, а також безпеки військових підрозділів, частин і всієї нашої країни [15; 16].

О. Хміляр у своїх дослідженнях зазначає, що психічна стійкість і готовність солдата сприяє швидкій адаптації до важких умов і невизначеності, забезпечуючи збереження бойової активності навіть під загрозою смертельної небезпеки протягом тривалого часу. У бойових умовах військовослужбовець адаптується (приспосовується) до стресів і розчарувань, водночас пізнає природу їх виникнення та знаходить способи подальшого врегулювання подібних ситуацій у майбутньому [19; 20].

Так, О. Блінов розглядає адаптацію військовослужбовця як процес пристосування до бойових дій та умов військово-професійної діяльності, який відбувається відповідно до його особистих потреб, мотивів та інтересів [1]. Учений зазначає, що розлад адаптації військовослужбовців зумовлений бойовим стресом, який поступово призводить до прояву емоційних переживань, порушення когнітивної обробки інформації, а також до деформації особистості воїнів та їх соціальних зв'язків. Водночас бойовий стрес може спричинити значні зміни в емоційній, когнітивній, мотиваційній, смисловій та поведінковій сферах особистості, що своєю чергою істотно вплине на їх професійну діяльність. Подальший вплив бойового стресу призведе до ураження психіки особового складу і розвитку бойової психічної травми. У загальному розумінні це є природною реакцією здорового організму на ненормальні умови зовнішнього середовища [2].

У своїх дослідженнях О. Кокун підкреслює, що адаптація є складним психофізіологічним процесом, який пов'язаний зі змінами в психофізіологічному стані людини. Цей процес вимагає координації та взаємодії різних компонентів загальної системи організму, щоб забезпечити ефективну діяльність в умовах, що змінюються [7].

Досліджуючи психологічну адаптацію військовослужбовців до умов військової служби, О. Сафін акцентує увагу на ключових особливостях, як-от: дисциплінованість, суворе дотримання вимог військових статутів і розпорядку дня, відрив від рідних та близьких, проживання

в казармах, а також отримання нових знань, умінь та навичок [8].

Згідно з Л. Кішук, адаптація є природним станом людини, що в процесі еволюції сприяє перебудові організму під впливом нових чинників. Дослідниця виділяє три взаємопов'язані рівні адаптації: фізіологічний (приспосовування до фізичних навантажень, змін клімату, температури та інших умов середовища), психологічний (адаптація на рівні психіки, включаючи емоційну стабільність, стресостійкість, здатність регулювати емоції та пристосування до нових умов) і соціальний (адаптація до нових соціальних груп, колективів, професійної діяльності та взаємодія з іншими людьми). Адаптація тісно пов'язана з функціональним станом організму, який включає два рівні: вегетативний (відповідає за автоматичні процеси життєдіяльності, як-от серцебиття, дихання, травлення) і регуляторний (контролює реакції організму на зміни в зовнішньому середовищі й забезпечує адаптивні процеси через нервову і гормональну системи). Зазначається, що під час адаптації військовослужбовця до впливу негативних чинників бойового середовища важливу роль відіграє регуляторний рівень, який тісно пов'язаний з мотивацією. Саме мотивація стимулює адаптивні процеси, сприяючи ефективному реагуванню організму на стресові та небезпечні умови, що дозволяє воїну підтримувати функціональний стан на належному рівні [6].

З огляду на дослідження адаптації до бойових умов українські психологи зазначають, що на першому етапі (тривалістю від кількох хвилин до годин) відбувається мобілізація організму: підвищується активність, працездатність і бойовий дух завдяки використанню внутрішнього резерву. Військовослужбовець переживає страх і невизначеність. Подолавши цей критичний бар'єр, він поступово звільняється від страху смерті, активізуючи свої внутрішні сили. Згодом, пристосовуючись до хаосу бойової обстановки, страх перетворюється на зосереджену роботу, яка виконується з рішучістю та завзяттям. На другому етапі (протягом до 10 діб) відбувається адаптування до адекватного реагування в бойовій обстановці, що називається стабілізацією працездатності. Високий рівень мотивації позитивно впливає на цей процес, сприяючи підвищенню та підтримці

високої працездатності, необхідної для успішного виконання бойового завдання військовослужбовцем. До нестійкої адаптації вчені відносять третій етап (від 20 до 60 діб), де суттєвим показником її зниження буде втрата та відсутність бажання продовжувати участь у бойових діях [11].

Аналогічної думки щодо часових показників адаптації військовослужбовців до бойової діяльності дотримується Е. Дінтер. Дослідник окреслює початкову фазу, яка триває приблизно 15–25 діб і досягає вершини людських можливостей. Після 30–40 діб відзначається спад, унаслідок чого знижується морально-психологічний потенціал воїнів через тривале перебування в безпосередньому зіткненні з противником. Фінальну фазу перебування військовослужбовців на нулі вчений визначає на позначці не більше 40 діб [14].

Аналізуючи досвід організації та проведення заходів психологічного забезпечення на початковому етапі російсько-української війни, можна відзначити, що більшість військовослужбовців контрактної служби та офіцерів швидко адаптувалися до бойових умов. Водночас проблемним питанням стала підготовка мобілізованих першої та другої черги, оскільки вони вживали різних заходів, які перешкоджали належній підготовці до виконання бойових завдань. Згодом адаптація особового складу до психотравмуючих факторів бойової обстановки

сприяла зниженню рівня психогенних втрат. Найбільша кількість тривалих санітарних психогенних втрат серед особового складу була зафіксована в період з 11 по 14 березня 2022 року під час доукомплектування військових частин новоприбулими, які не були адаптовані до діяльності в бойових діях [10].

Висновки. Адаптація військовослужбовців до умов сучасних війн є невід’ємною складовою частиною успішного виконання бойових завдань. Війни нового типу характеризуються високим рівнем технологізації, мінливістю умов та застосуванням гібридних методів ведення бойових дій, що вимагає від військовослужбовців не тільки фізичної, але й психологічної готовності до швидкої зміни обставин. Ефективна адаптація не лише сприяє виконанню поставлених завдань, але й знижує ризик психологічних травм, що можуть виникати внаслідок тривалого перебування в зоні виконання бойових дій.

Предметом подальших досліджень може стати вивчення гібридних методів ведення бою. Доцільно глибше проаналізувати природу гібридних загроз (інформаційна війна, кібератаки, маніпуляції громадською думкою) та їх вплив на ефективність виконання бойових завдань. Адаптація до таких викликів вимагає від військовослужбовців не лише розуміння нових методів війни, але й розроблення стратегії їх нейтралізування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блінов О.А. Військово-психологічний словник. Київ : Талком, 2024. 33 с.
2. Блінов О.А. Психологія бойового стресу : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.04. Київ, 2020. 660 с.
3. Галкін О.Ю., Тітова, Л.О. Основи еволюційної теорії. Київ, 2018. URL: <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/135e9d9b-b56b-4370-902f-8030055308c6/content> (дата звернення: 01.10.24).
4. Гіденс Е. Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя / пер. з англ. Н.П. Поліщук. Київ, 2004. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Giddens_Anthony/Nestrymnyi_svit_iak_hlobalizatsiia_peretvoriue_nashe_zhyttia.pdf (дата звернення: 06.10.24).
5. Кириченко А.В. Особливості психологічної готовності військовослужбовців Десантно-штурмових військ Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. Вип. 2 (55). С. 50–58.
6. Кішук Л.А. Психофізіологічні чинники професійної адаптації молодших офіцерів Збройних Сил України : дис. ... д-ра філос. (PhD) : 053 «Психологія». 2024, Київ. 241 с.
7. Кокун О.М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини у психофізіологічному забезпеченні діяльності : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.02. Київ, 2004. 426 с.
8. Олексієнко Б.М., Іщенко Д.В., Сафін О.Д. Військова психологія і педагогіка : підручник. Хмельницький : Вид-во Академії ПБУ, 2017. 562 с.
9. Онтогенетична адаптація. *Вікіпедія: вільна енциклопедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#:~:text=%D0%9E%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20>

%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%E2%80%94%20%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F,%D0%B4%D0%BE%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%20%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B7) (дата звернення: 01.10.24).

10. Охорона психічного здоров'я військовослужбовців в умовах війни : метод. посібник / Р.Ч. Мамедов та ін. ; за ред. В.В. Ключкова. Київ : НДЦ ГП ЗС України, 2024. 1406 с.

11. Пам'ятка військовослужбовцю під час підготовки до бою та в бою. Київ, 2014. URL: https://www.mil.gov.ua/content/pdf/combattraining_.pdf (дата звернення: 11.10.24).

12. Психологічний словник. *Бібліотека Гумер – гуманітарні науки* : веб-сайт. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/nemov1/12.php (дата звернення: 11.10.24).

13. Психологічний словник. Київ, 2007. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf (дата звернення: 15.10.24).

14. Романишин А. Психологія бою. Львів, 2022. URL: <https://textbook.com.ua/psihologiya/1549386335/s-2?page=5> (дата звернення: 16.10.24).

15. Стасюк В.В. Військова психологія видородової діяльності : підручник. Київ : ПП «Золоті Ворота», 2012. 458 с.

16. Стасюк В.В., Дикун В.Г. Кириченко А.В. Психологічні особливості копінг-поведінки військовослужбовців Десантно-штурмових у процесі адаптації до умов службово-бойової діяльності. *Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. пр. Київ : НУОУ*. 2021. Вип. 1. (59). С. 158–166.

17. Сунь-цзи. Мистецтво війни. Київ : Арії, 2014. 128 с.

18. Теорія наслідування Г. Тарда. *Файловий архів студентів* : веб-сайт. URL: <https://studfile.net/preview/8999133/page:31> (дата звернення: 20.12.24).

19. Хміляр О.Ф. Психічна стійкість солдата. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. № (6). С. 71–79. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.6.13>

20. Хміляр О.Ф. Психічна адаптація військовослужбовців до екстремальних ситуацій миротворчої місії. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. Київ : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. № 3 (27). С. 210–215.

21. Шлях воїнів: етюди західної військової психології. 2020. 356 с.

22. Darwin C.R. On the Origin of Species by Means of Natural Selection. New York. 1859. URL: https://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1861_OriginNY_F382.pdf (дата звернення: 05.10.24).

23. Copeland N. Psychology and the Soldier. Pennsylvania : The Military Service Publishing Company. USA. 1942. URL: <https://www.amazon.com/Psychology-Soldier-Norman-Copeland/dp/1162929995> (дата звернення: 01.10.24).

24. Radcliffe-Brown A.R. Structure and Function in Primitive Society Essays and Addresses London. 1952. URL: https://monoskop.org/images/b/b6/Brown_Radcliffe_Alfred_Structure_and_Function_in_Primitive_Society_1952.pdf (дата звернення: 15.10.24).

25. Talcott Parsons. The Social System. 2005. Great Britain. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf> (дата звернення: 16.11.24).

REFERENCES:

1. Blinov, O.A. (2024). *Military psychological dictionary [Viys'kovo-psykholohichnyy slovnyk]*. Kyiv : Talcum [in Ukrainian].

2. Blinov, O.A. (2020). Psychology of combat stress [Psykhohihiya boyovoho stresu]. *Extended abstract of Doctor's thesis*. Kyiv: Institute of Psychology named after H.S. Kostiuk of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

3. Halkin, O.Y. & Titova, L.O. (2018). *Fundamentals of evolutionary theory. [Osnovy evolyutsiynoho vchennya]*. Kyiv: manual. Retrieved from <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/135e9d9b-b56b-4370-902f-8030055308c6/content> [in Ukrainian].

4. Entoni Gidens. (2004). *The Unstoppable World: How Globalization is Transforming Our Lives. [Nestrymnyy svit: yak hlobalizatsiya peretvoryuye nashe zhyttia]*. Kyiv: Alterpress. Retrieved from https://shron1.chtyvo.org.ua/Giddens_Anthony/Nestrymnyi_svit_iak_hlobalizatsiia_peretvoriuye_nashe_zhyttia.pdf [in Ukrainian].

5. Kyrychenko, A.V. (2020) Features of the psychological readiness of servicemen of the Airborne Assault Troops of the Armed Forces of Ukraine to provide tasks as assigned. [Osoblyvosti psykholohichnoyi hotovnosti viys'kovosluzhbovtiv

Desantno-shturmovykh viys'k Zbroynykh Syl Ukrainy do vykonannya zavdan' za pryznachenniam]. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine: collection of scientific papers*, 2 (55), 50–58 [in Ukrainian].

6. Kishchuk, L.A. (2024). Psychophysiological factors of professional adaptation of junior officers of the Armed Forces of Ukraine. [Psykhofiziologichni chynnyky profesiynoyi adaptatsiyi molodshykh ofitseriv Zbroynykh Syl Ukrainy]. *PhD dissertation*. Kyiv: National Defense University of Ukraine [in Ukrainian].

7. Kokun, O.M. (2004). Optimizing a person's adaptive capabilities in the psychophysiological support of activities [Optymizatsiya adaptatsiynykh mozhlyvostey lyudyny u psykhofiziologichnomu zabezpechenni diyal'nosti]. *Candidate's thesis*. Kyiv: Institute of Psychology named after H.S. Kostyuk of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine [in Ukrainian].

8. Oleksienko, B.M., Ishchenko, D.V. & Safin, O.D. (2017). *Military psychology and pedagogy [Viys'kova psykhologhiya i pedahohika]*. Khmelnytskyi: Publishing by Academy of Border troops of Ukraine [in Ukrainian].

9. Ontogenetic adaptation. (2024). [Ontohenetychna adaptatsiya]. *Wikipedia: The free encyclopedia*. Retrieved from [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#:~:text=%D0%9E%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%E2%80%94%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F,%D0%B4%D0%BE%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%20\(%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B%D0%B5%D0%B7\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F#:~:text=%D0%9E%D0%BD%D1%82%D0%BE%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B0%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%E2%80%94%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C%20%D0%BE%D1%80%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%96%D0%B7%D0%BC%D1%83%20%D0%BF%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B2%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F,%D0%B4%D0%BE%20%D0%B7%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%85%20%D1%83%D0%BC%D0%BE%D0%B2%20(%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%BC%D1%83%D1%82%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%B%D0%B5%D0%B7)) [in Ukrainian].

10. Protection of mental health of military personnel in conditions of war. (2024). [Okhorona psykhichnoho zdorov'ya viys'kovosluzhbovtiv v umovakh viyny]. Kyiv: methodical guide [in Ukrainian].

11. The reminder to a serviceman during preparing for battle and in battle (2014). [Pam'yatka viys'kovosluzhbovtysu pid chas pidhotovky do boyu ta v boyu]. Kyiv: booklet. Retrieved from https://www.mil.gov.ua/content/pdf/combattraining_.pdf [in Ukrainian].

12. Psychological dictionary (2017). [Psykhologichnyy slovnyk]. *Humer Library – Humanities*. Retrieved from https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Psihol/nemov1/12.php

13. Psychological dictionary (2007). [Psykhologichnyy slovnyk]. Kyiv. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf [in Ukrainian].

14. Romanyshyn, A. (2022). *Psychology of the battle. [Psykhologhiya boyu]*. Lviv: knyha. Retrieved from <https://textbook.com.ua/psihologiya/1549386335/s-2?page=5> [in Ukrainian].

15. Stasiuk, V.V. (2012). *Military psychology of branch's and type of force's activity [Viys'kova psykhologhiya vydorodovoyi diyal'nosti]*. Kyiv: PP Golden Gate. [in Ukrainian].

16. Stasiuk, V.V., Dykun, V.H. & Kyrychenko, A.V. (2021). *Psychological features of the coping-behavior of Airborne Assault troops in the process of adaptation to the conditions of service-combat activity. [Psykhologichni osoblyvosti kopinh-povedinky viys'kovosluzhbovtiv Desantno-shturmovykh u protsesi adaptatsiyi do umov sluzhbovo-boyovoyi diyal'nosti]*. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 1 (59), 158–166. [in Ukrainian].

17. Sun Tzu. (2014). *The Art of War. [Mystetstvo viyny]*. Kyiv. [in Ukrainian].

18. G. Tarda's (2019). *Theory of imitation. [Teoriya nasliduvannya]*. Student file archive. Retrieved from <https://studfile.net/preview/8999133/page:31> [in Ukrainian].

19. Khmiliar, O.F. (2023). Soldier's mental stability. [Psykhichna stiykist' soldata]. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology*. Retrieved from <http://psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/179/267> [in Ukrainian].

20. Khmiliar, O.F. (2005). Mental adaptation of military personnel to extreme situations of a peacekeeping mission. [Psykhichna adaptatsiya viys'kovosluzhbovtiv do ekstremal'nykh sytuatsiy myrotvorchoyi misiyyi]. *Collection of scientific papers. National Pedagogical University named after M.P. Drahomanov*. 3 (27), 210–215. [in Ukrainian].

21. The Way of the Warrior: Etudies in Western Military Psychology. (2020). [Shlyakh voyina: Etyudy iz zakhidnoyi viys'kovoyi psykhologhiyi].

22. Darwin, C.R. (1859). *On the Origin of Species by Means of Natural Selection. [Pro pokhodzhennya vydiv shlyakhom pryrodnoho vidboru]*. New York: book. Retrieved from https://darwin-online.org.uk/converted/pdf/1861_OriginNY_F382.pdf [in English].

23. Copeland, Norman (1942). *Psychology and the Soldier*. [Psykhohiya i soldat]. Pennsylvania: The Military Service Publishing Company. Retrieved from <https://www.amazon.com/Psychology-Soldier-Norman-Copeland/dp/1162929995> [in English].

24. Radcliffe-Brown, A.R. (1952) *Structure and Function in Primitive Society Essays and Addresses London*. [Struktura ta funktsiyi v ese ta zvernenniyakh pervisnoho suspil'stva]. Great Britain: book. Retrieved from https://monoskop.org/images/b/b6/Brown_Radcliffe_Alfred_Structure_and_Function_in_Primitive_Society_1952.pdf [in English].

25. Talcott Parsons. (1991). *The Social System*. [Sotsial'na systema]. Great Britain: book. Retrieved from <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf> [in English].